

Podobenstvo o perle v *Tomášovom evanjeliu* (log. 76): porovnanie so synoptickými paralelami

Július Pavelčík

Summary: Parable of the Pearl in the Gospel of Thomas (*GThom* 76): A Comparison with its Synoptic Parallels.

This study compares the Parable of the Pearl of the Coptic Gospel of Thomas with its New Testament parallels. The first part (*GThom* 76,1–2) can be paralleled with Matthew 13:45–46 and the second part (*GThom* 76,3) with Matthew 6:19–20 and Luke 12:33. The result of this literary and theological comparison is that there is probably no relation of dependency between logion 76 and its respective canonical parallels. As for the first part, it can be stated that the author of the Gospel of Thomas adapted the common motive of the pearl connected with the theme of the kingdom of God independently of the Matthean version. A similar conclusion can also be drawn concerning the second part, i.e. this challenge is quite independent of Matthew's wording and probably independent of Luke's phrasing as well. The connection of both parts in the Gospel of Thomas can be considered as redactional. In this way, the pearl is identified as a lasting, imperishable treasure, which is the Father's kingdom.

Podobenstvo o perle patrí k jedenástim podobenstvám Tomášovho evanjelia, ktoré majú paralely v synoptických evanjeliách (log. 8; 9; 20; 57; 63; 64; 65; 76; 96; 107; 109).¹ Pri porovnávaní logia 76 s jeho kánonickými paralelami je treba vyjsť zo skutočnosti, že k jeho dvom častiam sa u synoptikov nachádzajú rôzne paralely: k prvej časti (TmEv 76,1–2) v Mt 13,45–46 a k druhej (TmEv 76,3) v Mt 6,19–20 a Lk 12,33. Preto je vhodné najskôr porovnávať tieto dve časti zvlášť s ich paralelami a až potom ich vyhodnotiť súhrnne.

¹ S týmto počtom synoptických podobenstiev v Tomášovom evanjeliu pracuje tiež napr. Sheppard, Study; Menestrina, Le parabole; Lindemann, Gleichnisinterpretation, str. 215; Cameron, Parable, str. 3; Blomberg, Tradition, str. 177; Stroker, Parables, str. 96; Sevrin, La rédaction, str. 343; uvádza ho tiež Fallon – Cameron, Gospel, str. 4209. Kesziová, Podobenstvá, str. 31–32 uvádza síce jedenásť synoptických podobenstiev v TmEv, avšak namiesto log. 8 má log. 35. Odlišný počet uvádza napr. Hultgren, Parables, str. 430: 10 (nepočíta log. 8); Briscoe, Comparison pracuje s 22 podobenstvami; Popkes, Einleitung, str. 856 uvádza 21 podobenstiev, ktoré môžu byť chápané ako bezprostredné paralely k synoptickým textom.

Cieľom nasledujúceho porovnania je zistiť, aký je vzájomný vzťah uvedených textov, či medzi nimi existuje nejaká literárna a teologická súvislosť; ak existuje, akého je charakteru a nakoľko sa dá na jej základe uvažovať o ich vzájomnej závislosti, resp. nezávislosti. Výsledok takéhoto porovnania potom môže prispieť k celostnému chápaniu vzťahu Tomášovho evanjelia k evanjeliám kánonickým.

1. TmEv 76,1–2 a Mt 13,45–46

Log. 76,1–2 (NHC II, 46,13b–19a)

1 ΠΕΧΕ ΤΟ ΧΕ ΤΗΠΤΕΡΟ ΜΠΕΙΩΤ ΕΣΤΗΤΩΝ ΔΥΩΜΕ ΠΕΨΩΩΤ ΕΥΠΤΑϞ
ΜΜΑΥ ΠΟΥΦΟΡΤΙΟΝ ΕΔΙΖΕ ΔΥΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ
2 ΠΕΨΩΤ ΕΤΗΜΑΥ ΟΥΣΑΒΕ ΠΕ ΔΙΨ ΠΕΦΟΡΤΙΟΝ ΕΒΟΛ ΔΙΤΟΟΥ ΝΑϞ
ΜΠΙΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΟΥΩΤ²

1 Ježiš povedal: Kráľovstvo Otca sa podobá človekovi obchodníkovi, ktorý mal tovar a ktorý našiel perlu.

2 Ten obchodník bol múdry. Tovar predal. Kúpil si tú jedínú perlu.

Mt 13,45–46

45 Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ ζητοῦντι
καλοὺς μαργαρίτας
46 εὕρων δὲ ἓνα πολύτιμον μαργαρίτην ἀπελθὼν πέπρακεν πάντα ὅσα εἶχεν
καὶ ἠγόρασεν αὐτόν.

V log. 76 sa nachádza podobenstvo o perle, ktoré je úzko – formálne i obsahovo – spojené s bezprostredne nasledujúcou výzvou o hľadani trvajúcего pokladu. Týmto spojením je perla identifikovaná s pokladom a spolu predstavujú kráľovstvo Otca. Ono je tou trvalou, nezničiteľnou hodnotou, ktorú treba hľadať a kvôli ktorej je múdre vzdať sa toho, čo človek má, aby ju získal a vlastnil.³

Podobenstvo o drahocennej perle sa v synoptických evanjeliách nachádza len v Mt 13,45–46. Je súčasťou Ježišovej tretej veľkej reči, reči v podobenstvách (Mt 13). Nachádza sa medzi podobenstvom o poklade skrytom

² Text TmEv je prevzatý z Layton, *Nag Hammadi*; číslovanie viet v logiách z Bethge, *Evangelium*. Text Nového zákona je prevzatý z *Nestle-Aland Novum Testamentum Graece*, 27. vyd. Skratky biblických kníh sú prevzaté zo slovenského prekladu *Sväté písmo Starého i Nového zákona*, str. 6–7.

³ K podrobnejšiemu výkladu podobenstva o perle, z ktorého v tomto porovnaní vychádzame, pozri Pavelčík, *Výklad*.

v poli (Mt 13,44) a podobenstvom o sieti (Mt 13,47–50). Obe tieto podobenstvá majú paralely v TmEv (log. 109 a log. 8), avšak nachádzajú sa v ňom oddelene, nie spolu.

Nebeské kráľovstvo je v matúšovskej verzii prirovnané obchodníkovi s perlami, ktorý keď natrafil na jednu mimoriadne cennú perlu, predal všetko, čo mal a kúpil ju. Podobenstvo tak poukazuje na nesmiernu hodnotu nebeského kráľovstva, kvôli ktorej je človek ochotný vzdať sa všetkého, čo má.⁴

S ohľadom na slovné súvislosti môžeme medzi oboma verziami rozlíšiť nasledujúce zhody a rozdiely.

Zhody:

1. ΤΜΗΤΕΡΟ (...) ΕΣΤΗΤΩΝ ΛΥΡΩΜΕ ΠΕΨΩΤ – όμοία έστιν ή βασιλεία (...) άνθρώπω έμπόρω („kráľovstvo sa podobá človekovi obchodníkovi“)
2. ΕΔΙΖΕ ΔΥΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ – εύρων (...) μαργαρίτην („našiel perlu“)
3. ΔΙ† ΕΒΟΛ – πέπρακεν („predal“)
4. ΔΙΤΟΟΥ – ήγόρασεν („kúpil“)
5. ΟΥΩΤ – ένα⁵ („jednu/jedinú“)

Rozdiely:

1. (ΤΜΗΤΕΡΟ) ΜΠΕΙΩΤ („kráľovstvo Otca“) – (ή βασιλεία) τών ουρανών („kráľovstvo nebeské“)⁶
2. ΕΥΠΤΑΔ ΜΜΑΥ ΠΟΥΦΟΡΤΙΟΝ („mal tovar“) – ζητοῦντι καλούς μαργαρίτας („hľadal krásne perly“)
3. ένα πολύτιμον („jednu veľmi cennú“)
4. ΠΕΨΩΤ ΕΤΜΑΥ ΟΥΣΑΒΕ ΠΕ („ten obchodník bol/je múdry“)
5. άπελθών („odišiel“)
6. (ΔΙ†) ΠΕΦΟΡΤΙΟΝ (ΕΒΟΛ) („(predal) tovar“) – (πέπρακεν) πάντα όσα είχεν („(predal) všetko, čo mal“)
7. (ΔΙΤΟΟΥ) ΗΔΙ ΜΠΙΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ („(kúpil) si tú perlu“) – (και ήγόρασεν) αυτόν („(kúpil) ju“)

Obe podobenstvá sú podobenstvami o kráľovstve, ktoré je však bližšie určené rozdielne. Kráľovstvo v TmEv je charakterizované ako „kráľovstvo

⁴ Por. napr. Harrington, *Evangelium*, str. 237; France, *Gospel*, str. 541.

⁵ Jeremias, *Gleichnisse*, str. 198, tvrdí, že v Mt sa jedná o doslovný preklad aram. *ħadħ*: „nicht: ‚die eine köstliche Perle‘, sondern: ‚eine besonders wertvolle Perle‘; so versteht es auch das ThEv ‚er fand eine Perle‘.“

⁶ „Kráľovstvo Otca“ v TmEv je bežnejšie než „kráľovstvo nebeské“. Por. Blomberg, *Tradition*, str. 193.

Otca“. Toto spojenie sa v TmEv nachádza sedemkrát, a to na miestach, kde v synoptikoch toto spojenie nie je, takže môžeme usudzovať, že sa v tomto prípade jedná o redakčnú úpravu autora/redaktora TmEv, pričom samotný výraz „kráľovstvo Otca“ nemusí poukazovať (a ani nepoukazuje) na gnostického redaktora, ktorý takýmto spôsobom adaptoval „kráľovstvo nebeské“, typický výraz Matúšovho evanjelia pre označenie kráľovstva Božieho.⁷ Proti nedôslednosti takejto interpretácie stačí poukázať na tri výskyty spojenia „kráľovstvo nebeské“ v TmEv (log. 20; 54; 114), pričom v log. 20 a 54 je zachovaný práve tento špecifický matúšovský výraz.⁸ Takisto platí, že „v celom Tomášovom evanjeliu nie je evidentné žiadne takéto programové preznačenie ‚kráľovstva‘“⁹

Zhodne v oboch je kráľovstvo pripodobňované človekovi-obchodníkovi. V Mt sa jedná o obchodníka s perlami (ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας); v TmEv, pretože nie je bližšie určený predmet jeho obchodnej činnosti (tovar, s ktorým obchoduje), ide zrejme o (cestujúceho alebo putujúceho) obchodníka so zmiešaným tovarom (ΦΟΡΤΙΟΝ),¹⁰ snáď by mohlo ísť aj o priekupníka v pozitívnom slova zmysle.¹¹

Pri ďalšej charakteristike obchodníka kladie TmEv v porovnaní s Mt dôraz na vlastníctvo tovaru, s ktorým obchoduje, nie na jeho vyhľadávanie.¹² Fráza ΟΥΡΩΜΕ ΕΥΝΤΑΔΙ ΜΜΑΥ („človek, ktorý mal“) môže byť považo-

⁷ Ako tvrdí napr. Fieger, *Thomasevangelium*, str. 211; Schrage, *Verhältnis*, str. 157; Wilson, Thomas, str. 235.

⁸ „In none of these instances does Thomas feel inclined to opt for the ‚more gnostic expression“ – Patterson, *Gospel*, str. 58.

⁹ Patterson, *Gospel*, str. 58. TmEv variuje spojenia „kráľovstvo Otca“ a „kráľovstvo nebeské“. „Il ne faut donc pas s'étonner du changement par rapport à Mt 13,45, surtout puisque Mt 13,43 parle de βασιλεία τοῦ πατρός.“ – Dehandschutter, La parabole, str. 250.

¹⁰ Ktorý snáď obchádzal so svojím tovarom v batohu. Por. napr. Garitte – Cerfaux, *Les paraboles*, str. 312: „avec son ballot de marchandise“; Haenchen, *Botschaft*, str. 47, pozn. 38: „mit seinem Warenpacken umherzieht“; tiež Kosnetter, *Thomasevangelium*, str. 37, pozn. 45.

¹¹ K uvedenej charakteristike obchodníka a jeho tovaru v TmEv por. Patterson, *Gospel*, str. 58; Lindemann, *Gleichnisinterpretation*, str. 219; Nordsieck, *Thomas-Evangelium*, str. 288; Montefiore, *Comparison*, str. 227; Garitte – Cerfaux, *Les paraboles*, str. 312; Mohlo by sa tiež jednať i o lodný náklad: „shipment of goods“ // „pedlar with his pack“ – The Greek word could mean either.“ – Wilson, Thomas, str. 235. Podobne Haenchen, *Botschaft*, str. 47, pozn. 38.

¹² Samotná téma hľadania sa však nestratila úplne, ako ukazuje tretia veta v log. 76. Por. Dehandschutter, La parabole, str. 256.

vaná za redakčný zásah autora/redaktora TmEv. Ide totiž o spojenie, ktoré sa nachádza často v podobenstvách TmEv (log. 57; 63; 64; 65; 76; 107; 109), pričom okrem log. 107 nemá v príslušných synoptických paralelách obdobu.¹³

Neuvedenie „hľadania“ (ϞΙΠΕ) v TmEv 76,1–2 pôsobí trochu zvláštne, pretože je to jedna z hlavných a dôležitých tém TmEv – vyjadruje isté úsilie človeka dosiahnuť spásu. Táto skutočnosť by tak mohla výrazne podporiť prioritu a väčšiu autenticitu Tomášovho znenia oproti Matúšovmu.¹⁴ Zostáva však otázkou, či – za predpokladu, že autor/redaktor TmEv poznal matúšovskú verziu,¹⁵ – by bolo nutné „hľadanie“ uvádzať, keď už v log. 76,1 je slovo „nájsť“ (ϞΕ), ktoré predpokladá isté „hľadanie“, a samotné slovo ϞΙΠΕ je použité ďalej v aplikácii (TmEv 76,3). Preto neuvedenie „hľadania“ v TmEv 76,1–2 nemusí byť pôvodnejšie. Takisto nie je dôvod považovať „hľadanie“ (ζητοῦντι) v Mt za sekundárne.¹⁶ Popis obchodníka ako toho, kto hľadá perly, vyplýva prirodzene zo samotného obsahu podobenstva; len na jeho základe sa nedá určiť, či „hľadanie“ v Mt patrí do roviny tradičnej alebo redakčnej.¹⁷ Tiež je možné, že zo strany autora/redaktora TmEv ide o zámerné neuvedenie „hľadania“, aby tak bolo ešte viac zvýraznené úsilie, o ktorom sa hovorí v aplikácii, totiž zámerne, vedome vyhľadávať kráľovstvo.¹⁸ Takýto názor však u autora TmEv nepredpokladá nutne znalosť Mt znenia podobenstva, ale počíta s jeho istou literárne-teologickou zdatnosťou. Nakoniec ale asi musíme pri tomto momente ponechať otázku pôvodnosti, resp. závislosti otvorenú, pretože (ne)prítomnosť slovesa „hľadať“ je vcelku pochopiteľná na základe samotného celkového obrazu oboch podobenstiev a ďalších momentov v nich, predovšetkým v súvislosti s typom obchodníka.¹⁹

Z ďalšieho vidíme, že v oboch prípadoch obchodník nájde perlu a kvôli nej, aby ju mohol získať, niečo predá. Obe verzie kladú explicitný dôraz na

¹³ Por. Dehandschutter, *La parabole*, str. 250.

¹⁴ Tak napr. Nordsieck, *Thomas-Evangelium*, str. 288.

¹⁵ Takto napr. Dehandschutter, *La parabole*, str. 256: „Le fait même que le logion 76 a conservé précisément le couple ‚chercher-trouver‘ est une forte indication en faveur de l’hypothèse que le texte de ET est à comprendre comme une interprétation à partir du texte canonique.“

¹⁶ Ako tvrdí napr. Jeremias, *Gleichnisse*, str. 198.

¹⁷ Por. Dehandschutter, *La parabole*, str. 256.

¹⁸ Por. Pavelčík, *Výklad*, str. 45–46.

¹⁹ Pozri tiež Schrage, *Verhältnis*, str. 157.

jednosť/jedinečnosť perly (ΟΥΩΤ – ένα), avšak Mt pri nájdení perly, zatiaľ čo TmEv až pri jej kupovaní.

Pri svojej obchodnej činnosti sa obchodník s perlami z Mt usiluje získať kvalitný tovar, „krásne perly“ (καλούς μαργαρίτας), takže keď nájde zvlášť cennú (πολύτιμον) (jednu) perlu, takto explicitne charakterizovanú, tak pre neho ako obchodníka s perlami predstavuje skutočne kapitálny úlovok, a to aj medzi perlami, ktoré už samé osebe boli považované za hodnotný, vzácny tovar. TmEv nájdenú perlu nijako kvalitatívne nehodnotí, možno tiež na základe práve uvedeného dôvodu – perla sama osebe bola zrejme prinajmenšom pre neho cennejšia a (resp. pretože) trvanlivejšia²⁰ než jeho rôzny iný tovar (ΦΟΡΤΙΟΝ). Hodnota perly, ktorá prevyšuje všetko ostatné, je v tomášovskej verzii zdôraznená práve poukazom na jedinečnosť perly vzhľadom na všetok ostatný iný tovar.²¹ Mt musí v porovnaní s ostatnými perlami zdôrazniť jedinečnú kvalitu nájdenej perly explicitne, inak by totiž bola „jedna“ medzi ostatnými.²²

Na základe týchto úvah nie je nutné a ani presvedčivé dávať do súvislosti neuvedenie hodnoty perly s negatívnym postojom TmEv voči obchodníkom a obchodu, ako to robí napr. Blomberg. Explicitné uvedenie hodnoty perly by podľa neho hraničilo s tým pojatím obchodovania, ktoré TmEv odmieta.²³ Ďalším dôvodom proti takémuto výkladu môže byť tá skutočnosť, že práve log. 76 v istom zmysle zmierňuje, a teda do istej miery koriguje postoj TmEv voči obchodníkom.²⁴

Charakteristiku obchodníka ako múdreho (ΠΕΩΩΤ ΕΤΜΜΑΥ ΟΥΟΑΒΕ ΠΕ) môžeme považovať za redakčný čin autora/redaktora TmEv.²⁵ Obchodník je múdry okrem iného aj preto, že rozlíšil, čo je (v súvislosti s kráľovstvom)

²⁰ K trvanlivosti perly por. Pavelčík, Výklad, str. 44.

²¹ „Die Entscheidung für die Perle muß bedingungslos erfolgen – alles andere ist daneben unwichtig und überflüssig. Gerade der völlig unerwartete Fund stellt den Händler vor die Entscheidung, entweder mit der Perle gleichsam ganz von vorn zu beginnen oder aber als töricht – und eben nicht als ‚klug‘ oder ‚weise‘ – zu gelten.“ – Lindemann, Gleichnisinterpretation, str. 220.

²² Por. tiež Nordsieck, *Thomas-Evangelium*, str. 288.

²³ Por. Blomberg, *Tradition*, str. 193.

²⁴ Por. Pavelčík, Výklad, str. 42–44.

²⁵ Por. Pavelčík, Výklad, str. 44. Tak tiež napr. Zöckler, *Jesu Lehren*, str. 145. Nie je nutné hneď hovoriť o gnostickej redakcii ako napr. Fieger, *Thomasevangelium*, str. 211; Schrage, *Verhältnis*, str. 157.

trvalé, neporušiteľné (= perla), a čo nie, teda, čo je porušiteľné (= tovar).²⁶ Takýto rozdiel, zdôraznený v TmEv, v Mt nie je prítomný, pretože obchodník už vie a hľadá, čo je skutočne trvanlivé a cenné, vie, „po čom ide“.²⁷

Z tohto hľadiska je potom skutočne moment prekvapenia v TmEv výraznejší.²⁸ Táto skutočnosť však nemusí mať význam s ohľadom na pôvodnosť znenia, pretože môže byť vnímaná ako súčasť toho obrazu, ktorý si autor/redaktor TmEv v prípade tohto podobenstva zvolil pre vyjadrenie svojho posolstva.

V Mt obchodník „odchádza“ – tento moment je pochopiteľný, prirodzený, nepôsobí v podobenstve rušivo, pretože obchodník v Mt pri svojom obchodovaní zrejme nenesí alebo nevozí so sebou „všetko, čo má“, preto, ak chce perlu získať, musí sa pre to „všetko“ niekde zastaviť. Z tohto dôvodu je pochopiteľné i jeho neuvedenie v TmEv, kde tá jedna perla nemá väčšiu cenu než tovar, ktorý obchodník nosí, príp. vozí so sebou. Zostáva otázkou, či „všetko, čo má“ v Mt sa týka všetkého tovaru určeného k obchodovaniu, teda menej hodnotnejších perál, alebo celého obchodníkovho majetku.²⁹

V tejto súvislosti sa tiež diskutuje otázka, či je pôvodnejším momentom uvedenie „tovaru“ v TmEv alebo „všetko, čo mal“ v Mt. Jedna skupina autorov zastáva názor, že Matúš v tomto prípade (zámerne) preháňa na základe spojitosti s Mt 13,44 a pod jeho vplyvom,³⁰ keď nechá obchodníka vzdať sa celého majetku, vlastníctva, a preto je formulácia v TmEv pôvodnejšia, resp. je pôvodnejšia, pretože je realistickejšia.³¹ V TmEv situácia skutočne vyznieva skôr ako bežná, obvyklá obchodná výmena.³²

²⁶ Por. Sheppard, *Study*, str. 301.

²⁷ Jones, *Parables*, str. 239, dokonca za vrchol podobenstva v TmEv považuje práve explicitne uvedenú múdrosť obchodníka: „it appears that the point is prudence, whereas in the Synoptic version it is the total sacrifice for the sake of the pearl. The concluding phrase in Thomas – ‚he bought the one pearl for himself‘ is an anticlimax.“

²⁸ Por. napr. Fieger, *Thomasevangelium*, str. 211; Hunzinger, *Gleichnisse*, str. 220. Inak ale Lindemann, *Gleichnisinterpretation*, str. 219, pozn. 23.

²⁹ Por. Lindemann, *Gleichnisinterpretation*, str. 219, pozn. 23.

³⁰ Por. Hunzinger, *Aussersynoptisches*, str. 844; Id., *Gleichnisse*, str. 220; Menestrina, *Le parabole*, str. 84. Mt 13,44: Ομοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃν εὐρών ἄνθρωπος ἔκρυψεν, καὶ ἀπο τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει καὶ πωλεῖ πάντα ὅσα εἶχει καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον

³¹ Por. Jeremias, *Gleichnisse*, str. 198; Zöckler, *Jesu Lehren*, str. 151; Nordsieck, *Thomas-Evangelium*, str. 288. Predovšetkým však Hunzinger, *Gleichnisse*, str. 220. Proti nemu Schrage, *Verhältnis*, str. 156.

³² Tak Zöckler, *Jesu Lehren*, str. 151.

Iní zas tvrdia, že sekundárne je ΦΟΡΤΙΟΝ, ktorým autor/redaktor TmEv nahradil matúšovské „všetko, čo mal“, možno práve z toho dôvodu, aby jednanie obchodníka bolo „prirodzenejšie“, logickejšie;³³ zmienka o tovare totiž poukazuje na skutočnosť, že ho obchodník predá.³⁴

Otázka pôvodnosti v tomto prípade zrejme zostane nezodpovedaná predovšetkým s ohľadom na matúšovskú formuláciu. Na jednej strane súvislosť s Mt 13,44 ukazuje na redakčnú ruku autora Mt, ktorá v takejto podobe v TmEv nie je prítomná; slovo ΦΟΡΤΙΟΝ sa totiž v TmEv nachádza len dvakrát v tomto logiu.³⁵ Na druhej strane však isté prehánanie (hyperbola), aké sa nachádza v Mt, je pre sprostredkovanie posolstva účinnejšie, pretože názornejšie a jasnejšie poukazuje na radikálny postoj, ktorý treba zaujať pri stretnutí s Božím kráľovstvom.³⁶ Tiež popis v Mt nemusí byť menej realistický než v TmEv³⁷ práve v súvislosti s hodnotou, cenou perly v staroveku.³⁸ To by tiež znamenalo, že ani znenie v Mt nie je v tomto bode nerealistické, teda obe verzie by boli realistické (určite prinajmenšom možné), preto na základe tohto momentu sa opäť nedá usudzovať na pôvodnosť.

V každom prípade obaja musia niečo predať, aby mohli perlu kúpiť. Predmet kúpy je rovnaký, ale odlišne vyjadrený. TmEv až na konci rozprávania, pri kupovaní perly zdôrazňuje jej jedinosť/jedinečnosť; Matúš takto charakterizoval perlu už predtým, a preto mu na konci podobenstva stačí na perlu odkázať pomocou zámena αὐτόν.

Zhrnutie

Obe verzie majú spoločnú základnú naratívnu štruktúru – obchodník najde perlu, predá tovar/majetok, aby tú jedinú/jedinečnú perlu mohol kúpiť,

³³ Inak ale Pokorný, *Tomášovo evanjelium*, str. 136: „Jednání obchodníka je méně průhledné než u Matouše (proti Hunzingerovi). Není jasné, že perla byla cennější než jeho ostatní zboží. Obchodník také neprodává svůj majetek, ale jen své ostatní zboží.“

³⁴ Por. Dehandschutter, *La parabole*, str. 251.

³⁵ Por. Emmel, *Indexes*, str. 282.

³⁶ Por. Plisch, *Thomasevangelium*, str. 193. Kosnetter, *Thomasevangelium*, str. 37: „Theologisch richtiger ist allerdings der synoptische Wortlaut. Für die kostbare Perle, für die ungeteilte Nachfolge des Meisters muß man eben auf alles verzichten und nicht bloß auf einen mehr oder minder kleinen Teil, wie dies eine Warenladung beim Kaufmann bedeutet.“

³⁷ Istú obdoby k Mt nachádzame v TmEv v log. 8, kde sa rybár vzdáva „všetkých malých rýb“. Por. Pavelčík, *O múdrom rybárovi*, str. 39.

³⁸ „The practice of investing all of one's wealth in a single precious gem was not unheard of in the ancient orient.“ – Sheppard, *Study*, str. 297. Por. Strack – Billerbeck, *Kommentar*, str. 675 (Schab 119a).

– ktorej obsah treba vidieť v zásadnej súvislosti s kráľovstvom. Obe ale obsahujú výrazné redakčné zásahy,³⁹ ktoré do istej miery bránia určiť jasne z literárneho hľadiska ich vzájomný vzťah: v Mt sa jedná predovšetkým o spojenia „nebeské kráľovstvo“ a „všetko, čo mal“; v TmEv o atribút „múd-ry“⁴⁰ a frázu „istý človek ... mal“. Tieto poukazujú na ich zvláštne odlišné dôrazy: v Mt na nesmiernu hodnotu kráľovstva, v TmEv na správny (múd-ry) postoj pri („neplánovanom“) stretnutí s kráľovstvom.⁴¹ Spolu s ďalšími rozdielmi v detailoch tak, zdá sa, ukazujú na to, že je dosť ťažké odvodiť doslovné znenie TmEv zo znenia v Mt.⁴²

Celkovo vzaté, predovšetkým kvôli nejasnosti a nejednoznačnosti ohľa- dom jednotlivých častí podobenstva z hľadiska pôvodnosti, resp. priority môžeme na tomto mieste formulovať hypotézu, ktorá predpokladá, že tu podobne ako napr. v log. 8⁴³ ide o spoločný motív – motív nájdania per- ly uvedený v súvislosti s kráľovstvom, spracovaný odlišne so zreteľom na vlastné dôrazy autorov/redaktorov TmEv a Mt.⁴⁴

2. TmEv 76,3, Mt 6,19–20 a Lk 12,33

Log. 76,3 (NHC II, 46,19b–22)

3 πῆρωτῆ ρωτ τηγτῆ ψινε ἰσα περερο εμαρωχῆ ερμην εβολ πμα
εμαρε χοολεσ τηιο ερογι εμαγ εογωμ ογδε μαρε ρρητ τακο

3 Vy sami tiež hľadajte ten jeho poklad nepomíňajúci, trvalý, tam, kde sa moľa ne- priblíži, aby žrala, ani červ neničí.

Mt 6,19–20

19 Μη θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσιν καὶ κλέπτουσιν.

20 θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὔτε κλέπτουσιν

³⁹ Por. Plisch, *Thomasevangelium*, str. 193.

⁴⁰ Por. Wilson, Thomas, str. 235.

⁴¹ Iného názoru je napr. Zöckler, *Jesu Lehren*, str. 144–145, ktorý tvrdí, že malé rozdiely v jednotlivostiach nemôžu prekryť to, čo majú zhodné – rovnakú štruktúru jednania a spoločný zámer.

⁴² Por. Hunzinger, *Gleichnisse*, str. 220, pozn. 48.

⁴³ K tomuto por. Pavelčík, O múdrom rybárovi, str. 46–47.

⁴⁴ Wilson, Thomas, str. 235: „simply another version“.

Lk 12,33

Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν καὶ δότε ἐλεημοσύνην. ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτου ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὅπου κλέπτῃς οὐκ ἐγγίξει οὐδὲ σὴς διαφθείρει.

V Mt sa výrok o pokladoch (Mt 6,19–20) nachádza v kontexte rôznych Ježišových výrokov o spravodlivosti a pravej zbožnosti bezprostredne po slovách o pôste (Mt 6,16–18) a pred výrokom o oku ako lampe tela (Mt 6,22–23). Poukazuje na priority, o ktoré je treba predovšetkým usilovať sa – o nezničiteľný poklad v nebi, u Boha.⁴⁵

V Lk výzva k úsiliu o získanie pravého pokladu v nebi (Lk 12,33[–34]) nasleduje bezprostredne po výzve hľadať kráľovstvo (Lk 12,31) darované samotným Otcom (Lk 12,32), ktorá uzatvára slová o dôvere v Božiu prozreteľnosť (Lk 12,22–30). V Lk 12,35–40 sa nachádza výzva k bdelosti a pripravenosti na príchod Syna človeka. V Lk 12,33 je vyjadrený radikálny postoj voči materiálnemu bohatstvu, ktorého sa treba vzdať v prospech nepomiňajúceho pokladu v nebi.⁴⁶

Podobne ako vyššie aj tu môžeme s ohľadom na slovné spojivosti rozlíšiť medzi oboma verziami nasledujúce zhody a rozdiely.

Zhody TmEv s Mt a Lk⁴⁷

1. ΠΕΤΕΖΟ („(jeho) poklad“) – θησαυροῦς – θησαυρὸν („poklad“)
2. „kde“

Túto zhodu je lepšie vidieť pri porovnaní s koptskými prekladmi synoptikov.⁴⁸ Dôležitý rozdiel je však v tom, že v koptskom preklade synoptikov spojenie „miesto ... v ktorom/do ktorého“ (ΠΜΔ ... ΝΖΕΤΤΙ/ΕΡΟΤΙ) bližšie charakterizuje „nebo/nebesá“ (a je prekladom gréckeho ὅπου), zatiaľ čo v TmEv stojí samo osebe. Koptština nemá jednoslovné adverbium ako ekvivalent ku ὅπου, musí používať opisný spôsob so slovom „miesto“.

3. ΧΟΟΛΕΣ – σὴς („moľa“)
4. ΤΑΚΟ – ἀφανίζειν, διαφθείρειν („ničit“)

Táto zhoda sa výrazne ukáže pri porovnaní s koptskými prekladmi Mt a Lk. Mt 6,20: ΖΗΤΠΕ. ΠΜΔ ΕΤΕ ΜΕΡΕ ΧΟΟΛΕΣ ΟΥΔΕ ΖΟΟΛΕ ΤΑΚΟ ΝΖΗΤΤΙ.⁴⁹

⁴⁵ Por. France, *Gospel*, str. 258–259; Mrázek, *Evangelium*, str. 99–100.

⁴⁶ Por. Fitzmyer, *Gospel*, str. 982; Johnson, *Evangelium*, str. 222.

⁴⁷ Por. tiež Fieger, *Thomasevangelium*, str. 212; Schrage, *Verhältnis*, str. 159.

⁴⁸ Pozri tu bod 4.

⁴⁹ Aranda Pérez, *El evangelio*, str. 129; por. Horner, *Matthew and Mark*, str. 48.

Lk 12,33: ῥῆμιπῆγε. πῆα εἰερε μερε ρεϋχιογε ρων εροϋ δγω μερε ροολεϋ τῆκοϋ.⁵⁰

Koptské slovo τῆκο prekladá tak ἀφανίζεις (Mt) ako i διαφθείρειν (Lk). Preto sa tu nedá hovoriť o zhode len s Mt.⁵¹

5. ΟΥΔΕ – οὐδε, οὔτε („ani“)

Zhody TmEv s Lk

1. ΕΖΟ ΕΜΔϋΩΧῆ – θησαυρὸν⁵² ἀνέκλειπτον („nepomiňajúci poklad“)

2. ΤΖΝΟ ΕΖΟΓΗ – ἐγγίξει⁵³ („priblížiť sa“)

Rozdiely medzi TmEv a Mt

1. TmEv vôbec nemá negatívnu formuláciu výzvy, ako je v Mt 6,19.

2. V TmEv sa jedná o výzvu k hľadaniu pokladu, naproti tomu v Mt je výzva k hromadeniu pokladu (v nebi).

3. Mt nemá slová o nepomiňateľnosti pokladu (ΕΜΔϋΩΧῆ ΕϋΜΗΝ ΕΒΟΛ).⁵⁴

4. Odlišné určenie miesta pokladu: „miesto“ (πῆα, TmEv) – „nebo“ (ἐν οὐρανῶ, Mt).

5. Rozdiel v charakteristike ohrozenia: mola žerie a červ ničí (TmEv)⁵⁵ – zloději sa prekopú a kradnú (Mt).

Posledný rozdiel musia vysvetľovať zvlášť zástancovia závislosti verzie v TmEv na Mt. Napr. Dehandschutter uvádza ako možný dôvod snahu redaktora TmEv vytvoriť podobný paralelizmus ako v Mt, k čomu použil tému červa z log. 9.⁵⁶ Ďalší odvodzujú použitie slova „červ“ na základe slova βρῶσις z Mt, ktoré sa v blízkosti σῆς chápe a prekladá ako „hrdza“, ale môže mať zrejme i význam „červ“;⁵⁷ alebo autor TmEv chápal βρῶσις „veľmi doslovne“ („very literally“) ako „jedenie“, a preto pridal slovo o červovi.⁵⁸

⁵⁰ Quecke, *Lukasevangelium*, str.195. Horner, *Luke*, str. 248: πῆα εἰερε μερε ρεϋχιογε ρων εροϋ ουδε μερε ροολε.

⁵¹ Por. Dehandschutter, *La parabole*, str. 258.

⁵² Mt má plurál θησαυρούς.

⁵³ Por. Crum, *Dictionary*, str. 539; 460; Nations, *Study*, str. 164.

⁵⁴ V Lk 12,33 hneď za slovami θησαυρὸν ἀνέκλειπτον sa nachádza analógia k Mt: ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὅπου κλέπτεις οὐκ ἐγγίξει οὔδε σῆς διαφθείρει. Pozri tu bod 5.

⁵⁵ Por. Blomberg, *Tradition*, str. 193. Výrazy „mola a červ“ sa vedľa seba nachádzajú v EvPrav 33,15–16 (ῆπῆρ ῆαλεϋ ῆπῆρ ϋητ). Kratochvíl, *Evangelium*, str. 46, uvádza preklad „nestávejte sa moly ani brouky“. V EvPrav je význam nasledovný: „the addressees are warned not to become again part of the material world which brings destruction“ – Attridge – MacRae, *Gospel*, str. 97. Por. tiež Grobel, *Gospel*, str. 145.

⁵⁶ Por. Dehandschutter, *La parabole*, str. 257.

⁵⁷ Tak napr. Snodgrass, *Gospel*, str. 36. Bauer, *Wörterbuch*, stl. 296 uvádza i možnosť „Holzwurm“.

⁵⁸ Tak napr. Grant – Freedman, *Sayings*, str. 172.

Rozdiely medzi TmEv a Lk

1. TmEv nemá slová o predávaní vlastníctva, o almužne a o „nestárnucích“ mešcoch.
2. Lk nemá slová o hľadaní, namiesto toho hovorí o „robení“ (ποιήσατε).
3. Lk nemá pozitívne vyjadrenie trvanlivosti pokladu (ΘΥΜΗΝ v TmEv).
4. Odlišné určenie miesta pokladu „miesto“ (ΠΜΔ „kde“) (TmEv) – „nebesá“ (ἐν τοῖς οὐρανοῖς, Lk).⁵⁹
5. Rozdiel v charakteristike ohrozenia: mola žerie a červ ničí (TmEv) – zlodej sa približi a mol' ničí (Lk).

Verzia v TmEv má niekoľko slovných zhôd s Lk a niekoľko slovných zhôd s oboma synoptickými paralelami (a dokonca istú zhodu i s Jn).⁶⁰ Neexistuje žiadny taký moment, ktorý by sa nachádzal zároveň len v TmEv a v Mt. Preto aj keby sme predpokladali závislosť TmEv na synoptikoch,⁶¹ tak k vysvetleniu týchto zhôd by stačila znalosť len Lk znenia.⁶² V opačnom prípade (t. z. znalosti len Mt) by zostali nevysvetlené práve zhody medzi TmEv a Lk. Ku sformulovaniu tohto výroku v tejto podobe v log. 76,3 by nestačila (nejaká) znalosť len Mt 13, resp. Mt 6.⁶³ Uvedené skutočnosti spolu s väčším počtom rozdielov než zhôd s každým synoptikom zvlášť tiež hovoria proti tomu, že by autor/redaktor TmEv vytvoril z Mt a Lk ich zmiešaním jeden svoj výrok.⁶⁴

⁵⁹ To má Lk spoločné s Mt.

⁶⁰ Na istú spojitosť medzi TmEv (ΘΜΔΥΩΧΠ̄ ΘΥΜΗΝ) a Jn 6,27 (ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν) poukázal už Garitte – Cerfaux, *Les paraboles*, str. 313: „Le sens des deux qualifications est en fait équivalent: le trésor est impérissable et d'une durée éternelle (formule johannique), il est inaccessible aux agents destructeurs d'ici-bas (formule imagée de Mt.). Ordinairement, notre auteur se guide autant et plus par les mots que par les idées: est-ce par hasard que Mt., vi, 20 et Jo., vi, 27 ont en commun le mot grec βρῶσις, plutôt rare et qui signifie „le ver rongeur“ en Mt. et „la nourriture“ en Jo.“ Johnson, *Gospel*, str. 318–325 zastáva dokonca názor, že znenie podobné Tomášovmu ovplyvnilo verzie v Lk a Jn.

⁶¹ Ako napr. Briscoe, *Comparison*, str. 191–192; Fieger, *Thomasevangeliem*, str. 212; Schrage, *Verhältnis*, str. 159; Snodgrass, *Gospel*, str. 36.

⁶² Týka sa to zvlášť slovesa ΤΑΚΟ. „Of more importance is the fact that *Thomas* reflects in this one saying *two* rare words that are in Luke 12:33.“ – Snodgrass, *Gospel*, str. 35. Id., str. 36, poukazuje tiež na to, že ἀνέκλειπτον je *hapax legomenon* „and *Thomas* has the same qualification.“ O väčšej blízkosti znenia výroku v TmEv ku Lk (než ku Mt) hovoria napr. Dehandschutter, *La parabole*, str. 257; Plisch, *Thomasevangeliem*, str. 193.

⁶³ Ako tvrdí napr. Lindemann, *Gleichnisinterpretation*, str. 220; Dehandschutter, *La parabole*, pozn. 17; Grant, *Notes*, str. 178; Grant – Freedman, *Sayings*, str. 172.

⁶⁴ Ako tvrdí napr. Gärtner, *Theology*, str. 38.

Uvedené množstvo rozdielov, zvlášť v pomere ku zhodám, skôr ukazuje na to, že medzi TmEv a veľkými synoptikmi neexistuje vzťah literárnej a veľmi pravdepodobne ani inej závislosti.⁶⁵ Uvedené tri verzie tak predstavujú tri na sebe nezávislé spracovania Ježišovho výroku, ktorého obsahom je výzva usilovať sa o to, čo predstavuje pre človeka skutočný poklad, teda o to, čo je trvalé, nepomíňajúce, nebeské, a nie o to, čo je pomíňajúce, zničiteľné, pozemské.⁶⁶

Tento záver ohľadom výzvy v log. 76,3 a jej vzťahu k synoptickým paralelám by mohol poukazovať späťne vzhľadom k prvej časti log. 76,1–2 na nezávislosť celého znenia podobenstva o perle v TmEv na znení v Mt a podporoval by ju.⁶⁷

Exkurz

Zdá sa, že situácia ohľadom vzťahu log. 76 k Mt paralele nie je tak jasná ako napr. v prípade log. 8, 57 alebo 109.⁶⁸ Ak na základe porovnania znení dvoch verzií podobenstva môžeme vcelku jasne vylúčiť priamu literárnu závislosť – t. z. že autor jednej verzie pri jej spisovaní pracoval s rukopisom obsahujúcim druhú verziu, – tak sa otvára priestor pre iný vzťah. V tom prípade môžeme v zásade uvažovať o ďalších dvoch možnostiach: a) iná než priama závislosť: autor TmEv poznal Mt buď na základe počutia (napr. pri hlásaní, pri liturgii a pod.) alebo na základe vlastného čítania; b) nezávislosť: autor TmEv mal k dispozícii, resp. poznal znenie na Mt nezávislé alebo nezávisle na Mt spracoval verziu z im spoločného zdroja.⁶⁹

⁶⁵ Tak Sheppard, *Study*, str. 304: „Since the wording of lines 20–22 is reminiscent of at least three passages in the Gospels without agreeing exactly with any one of them on more than a few words, it appears safer to assume that Thomas is simply employing a common idiom to express his point rather than conflating passages of scripture.“

⁶⁶ Por. Plisch, *Thomasevangelium*, str. 194. Existencia (množstva) týchto rozdielov spolu s kontextuálnym zasadením výroku v každom evanjeliu tiež môže byť uvedená ako argument proti spoločnému prameňu všetkých troch znení. Existenciu takéhoto spoločného zdroja tvrdí napr. Vrana, *Jesu*, str. 239.

⁶⁷ Spolu s istou inkongruenciou medzi prvou a druhou časťou podobenstva. K tomu viac pozri Pavelčík, *Výklad*, str. 39.

⁶⁸ Por. Pavelčík, *O múdrom rybárovi*, str. 44–47; *Id.*, *O vytrhaní kúkoľa*, str. 18–19; *Id.*, *O poklade*, str. 48–49.

⁶⁹ Tu treba povedať, že vo všeobecnosti akákoľvek interpretácia vzťahu dvoch verzií podobenstva za rovinou literárnou odsúva riešenie tejto otázky do roviny už podstatne menej verifikovateľnej, a preto ešte viac hypotetickej. To tiež má za následok, že o oboch možnostiach – nepriama závislosť alebo nezávislosť – sa môže uvažovať ako o prinajmenšom rovnocenných alternatívach, pričom ko-

V prípade TmEv 76,3 sa vcelku presvedčivo ukázalo, že autor TmEv nepracoval s matúšovskou paralelnou verziou, nič z ich vzájomného porovnania na to neukazuje.⁷⁰ Ohľadom vzťahu medzi TmEv a Lk je situácia trochu komplikovanejšia. Nachádzame síce medzi nimi niekoľko slovných zhôd, ale zároveň výrazné až zásadné rozdiely v ostatných formuláciách a tiež zásadné rozdiely v kontexte, v ktorom sa táto výzva v oboch evanjeliách nachádza.⁷¹ Kvalitatívny charakter týchto rozdielov spolu s ich počtom predstavuje pre nás v tomto prípade presvedčivejší argument v prospech nezávislosti než závislosti TmEv na Lk.

Pri pohľade na log. 76,1–2 je situácia ešte menej jednoznačná než v log. 76,3. V TmEv i Mt sú niektoré jasné redakčné zásahy, ktoré orientujú podobenstvo smerom zamýšľaným ich autormi. Vyššie⁷² bola naznačená myšlienka, že by sa aj tu mohlo jednať o tradíciu na Mt nezávislú. Myslím, že v prípade log. 76,1–2 sa na základe rýdzo literárneho porovnania nedá jednoznačne rozhodnúť medzi možnosťami a) a b) uvedenými vyššie. Do diskusie by tak mohli vstúpiť niektoré ďalšie aspekty. Mohli by sme napr. uvažovať o tom, že ak TmEv bolo napísané okolo polovice 2. st. po Kr.⁷³ vo východnej Sýrii (Edessa?),⁷⁴ tak jeho autor musel nejakým spôsobom poznať Matúšovo evanjelium, ktoré bolo

nečný úsudok závisí len na konkrétnom bádateľovi, ktorým argumentom bude prisudzovať väčšiu váhu. Táto úvaha sa týka predovšetkým tých podobenstiev, ktoré majú paralelu len v zvláštnej látke niektorého zo synoptikov, v našom prípade v Mt.

⁷⁰ Por. vyššie.

⁷¹ Por. vyššie.

⁷² Por. vyššie *Zhrnutie*.

⁷³ Samotný vznik TmEv môžeme s určitosťou datovať pred rok 200 po Kr., pravdepodobne do druhej polovice 2. st. po Kr. Presnejšie, podľa nás, do tretej štvrtiny 2. st. K datácii ku koncu 2. st. sa prikláňa napr. Ménard, *L'évangile*, str. 3; do obdobia polovice 2. st. ho kladú napr. Fieger, *Thomasevangeliium*, str. 4; Gärtner, *Theology*, str. 272. Niektorí autori ho kladú do prvej polovice 2. st., napr. Koester, *Introduction*, str. 39; Davies, *Gospel*, str. 16–17; k zárodočnej zbierke z 1. st. por. Pokorný, *NHC II/2*, str. 75–76.

⁷⁴ TmEv bolo pravdepodobne napísané v gréčtine vo východnej Sýrii, snáď v Edesse. Fallon – Cameron, *The Gospel of Thomas*, str. 4230: „almost certainly in Edessa“. Výrazným spôsobom sa snažila spochybníť Edessu ako miesto vzniku TmEv Barbara Ehlers(ová), por. Ehlers, *Thomasevangeliium*. Jej argumenty vyvracal Klijn, *Christianity*. Vznik TmEv v Antiochii zastáva Desjardins, *Where*. Egyptský pôvod vehementne opakovane zastáva Boudewijn Dehandschutter, por. Dehandschutter, *Les paraboles*, str. 203–208; Id., *Le lieu*. Pred ním Grobel, *Gnostic*, str. 373; a snáď McArthur, *Dependence*, str. 287.

tiež napísané v Sýrii (ale západnej, Antiochia?),⁷⁵ a preto ho jednoducho nemohol nepoužiť pri formulácii niektorých svojich logií. Matúšovské znenie v hlave jednoducho nejako mal, a preto istá forma závislosti TmEv na Mt je prostým faktom.

Takýto pohľad však nemusí byť tak jednoznačný a prinajmenšom je možné ho do istej miery relativizovať, napr. na základe nasledujúcich dôvodov.

Pokiaľ ide o charakter východosýrskeho kresťanstva, ktorého centrom bola Edessa, tak autori, ktorí o ňom píšu, zhodujú sa v tom, že najstaršie kresťanstvo v tejto oblasti bolo „mnohotvárne“,⁷⁶ t. z. že sa tu prelínali rôzne kresťanské tradície ortodoxného i neortodoxného typu. Môžeme oprávnenne predpokladať, že už v počiatočnom období šírenia kresťanstva sa sem dostali a pôsobili tu kresťanskí misionári židovského pôvodu (por. Sk 2,9).⁷⁷ Silné zastúpenie židovstva v tejto oblasti bolo predpokladom pre rozšírenie kresťanstva smerom na východ vôbec.⁷⁸ S týmito prvými kresťanskými misionármi tu prišli v nejakej podobe i niektoré prvotné tradície o Ježišovi, o jeho slovách a činoch. Pričom s ohľadom na potreby adresátov⁷⁹ (vznikajúcich komunít) boli vytvarované do tej podoby, ktorá tiež mohla byť predpokladom pre istý špecifický charakter týchto tradícií vo východosýrskom kresťanstve, ako sa to prejavilo neskôr napr. v tzv. „tomášovských“ tradíciách.⁸⁰ Názor o prevalencii Matúšovho evanjelia by vlastne tvrdil, že keď sa toto evanjelium dostalo do Edessy (snáď už niekedy v 80/90-tych rokoch 1. st. po Kr.), tak „prevalcovalo“ všetky ostatné tradície a stalo sa tak jediným zdrojom zvlášť pre tú látku, ktorá je pre Mt

⁷⁵ Por. napr. Schnelle, *Einleitung*, str. 265–266; Brown, *Introduction*, str. 172: „Probably the Antioch region.“ Tichý, *Úvod*, str. 93, zvlášť pozn. 75; Pokorný, *Úvod*, str. 107.

⁷⁶ Por. napr. Drijvers, *Edessa*, str. 283 („vielgestaltig“); Harvey, *Syria*, str. 360 („multi-faceted“).

⁷⁷ Počiatkom východosýrskeho kresťanstva, jeho židokresťanskému charakteru sa venuje napr. príspevok Quispel, *Discussion*.

⁷⁸ Por. Harnack, *Mission*, str. 142, pozn. 1.

⁷⁹ Že dochádzalo k istej adaptácii učenia pri ohlasovaní s ohľadom na prostredie, a teda aj adresátov, môže podporiť explicitná zmienka u Papiáša, kde hovorí o tom, že Peter pri svojom učení zohľadňoval „potreby“ (ὅς πρὸς τὰς χρεῖας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας – Eusébius z Cézarey, *Historia Ecclesiastica* 3,39,15).

⁸⁰ O spoločnej tomášovskej tradícii prítomnej v TmEv, SKTm, a TmK hovorí napr. Poirier, *Writings*, str. 300–307; Turner, *Link*, str. 115–118; por. Pokorný, *NHC II/2*, str. 70. Nemôžeme však (východo)sýrske kresťanstvo kvôli jeho rôznorodosti obmedziť na „tomášovskú“ cirkev (takto napr. Sellew, *Thomas Christianity*, str. 34). Veľmi kriticky sa voči tzv. tomášovskej tradícii vyjadruje Popkes, *Menschenbild*, str. 100–111.

špecifická (a ako taká následne uvedená v TmEv). Toto by platilo zrejme predovšetkým pre „ortodoxné“ kruhy. U „neortodoxných“ skupín sa nedá vylúčiť (zámerné, pretože vymedzovacie voči hlavnému [Mt] prúdu) používanie iných než Mt tradícií, ktoré ale môžu obsahovať aj texty, znenia paralelné, príbuzné textom v Mt. TmEv patrí k týmto „neortodoxným“ skupinám.

Ďalším dôležitým aspektom, ktorý je treba zohľadniť, je evidentný, výrazný a pre TmEv typický kompilačný charakter. Rôzne logiá predstavujú rôzne paralely k rôznym iným kresťanským, židovským a gnostickým spisom a tradíciám. To znamená, že autor TmEv bol s týmito tradíciami nejakým spôsobom oboznámený a vyberal z nich, čo sa mu hodilo, čo potreboval. Žiadna z týchto tradícií pre neho ale nie je nejakou zvlášť normatívna. V rámci tejto jeho selektívnej a kompilačnej práce (bez evidentnej jednotiacej línie pre celé TmEv) aj synoptické evanjeliá predstavujú len ďalšie pramene medzi inými. Preto ak mal autor TmEv k dispozícii alebo poznal viac verzií nejakého výroku alebo podobenstva, nemusel sa automaticky prikloniť k tej „kánonickej“. Možno skôr naopak.

J. H. Wood v nedávnej dobe poukázal na to, že TmEv, ktoré vzniklo v 2. st. po Kr., treba porovnávať s ostatnými kresťanskými spismi z tohto obdobia, predovšetkým s tým, ako pracujú s „kánonickým“ materiálom a zistiť podobnosti alebo nepodobnosti pri používaní novozákonného materiálu, predovšetkým synoptikov.⁸¹ Autori druhého storočia síce považujú evanjeliá za autoritatívne, ale pracujú s nimi ešte dosť voľne, je pre nich typická adaptácia s ohľadom na svoje potreby a tiež istá harmonizácia.⁸² To poukazuje na to, že evanjeliový materiál, ktorý sa neskôr stal kánonickým, v tomto období ešte nebol nedotknuteľný.⁸³ Sľubným môže byť zvlášť porovnanie TmEv a Tacianovho Diatessaronu – ich spôsobu práce s kánonickými evanjeliami, ich interpretačných metód⁸⁴ – a to predovšetkým na základe geografickej i chronologickej blízkosti ich vzniku.⁸⁵ Nás v tejto súvislosti zaujíma predovšetkým tá skutočnosť, že

⁸¹ Por. Wood, *New Testament*.

⁸² Wood sa venuje dlhšiemu záveru Mk, Justínovi a Diatessaronu.

⁸³ Por. Schneemelcher, *Entstehung*, str. 32.

⁸⁴ Por. Wood, *New Testament*, str. 591–593. Na tomto mieste nás zaujíma zatiaľ len jeho metodologický postulát. Tvrdí, že podobne ako iné texty i autor TmEv adaptoval a harmonizoval NZ materiál (písomný i ústny) s ohľadom na svoje potreby. Mohol tiež preberať materiál z už existujúcej harmonizácie.

⁸⁵ K podrobným paralelám por. Baarda, *Thomas*, str. 40–47; Quispel, *Tatian*, str. 174–190. Por. tiež Perrin, *Thomas*, str. 171–189. Vzťah medzi TmEv a Diatessaronom je vykladaný rôzne:

ani Tacián sa pri zostavovaní svojej harmónie nedržal len štyroch kánonických evanjelií, ale používal aj mimokanonické, apokryfné zdroje.⁸⁶

Na základe uvedených stručných poznámok si dovoľíme konštatovať, že celkový „neortodoxný“ teologický charakter TmEv, tiež jeho kompilačný a kompozičný charakter a „mnohotvárnosť“ východosýrskeho kresťanstva predstavujú pre nás tie dôvody, na základe ktorých v prípade skutočnej nejednoznačnosti vzťahu medzi podobenstvami v TmEv a Mt, ku ktorej sa došlo literárnou analýzou a porovnaním, prikláňame sa skôr k nezávislosti verzie v TmEv na znení v Mt.

1. Quispel na základe svojho porovnania dospieva k záveru, že TmEv a Diatessaron v tých variantoch, ktoré majú spoločné, použili nezávisle na sebe evanjeliiovú tradíciu, pôvodne aramejskú a tradovanú v židokresťanskom prostredí, konkrétne Evanjelium Hebrejov. Por. Quispel, *L'Évangile*, str. 54–55; Id., *Gospel*, str. 250–254. Ku Quispelovmu riešeniu sa prikláňa i Petersen, *Diatessaron*, str. 84.

2. Proti Quispelovej interpretácii vzťahu TmEv a Diatessaronu uvádza námietky Baarda a sám sa prikláňa skôr k názoru, že sýrske Diatessaron mohlo ovplyvniť (sýrsky) text TmEv. Por. Baarda, *Thomas*, str. 48–49. Quispelovu pozíciu kritizuje a vyvracia z hľadiska germanistu Krogmann, *Heliand*.

3. Tretí názor zastáva Ménard, *L'Évangile*, str. 23, ktorý tvrdí, že Diatessaron je závislé na TmEv: „Tatien aurait mis notre *Évangile selon Thomas* à la base de son remaniement!!!“ O zhode medzi Diatessaronom a TmEv v prípade log. 89 hovorí Baker, *Gospel*.

4. Snáď najďalej zatiaľ došiel N. Perrin, ktorý tvrdí, že TmEv bolo napísané v sýrčine jedným autorom, ktorý sa opiera o písomné sýrske pramene, pričom jediným sýrskym textom synoptickej tradície, ktorý mohol mať k dispozícii bolo Taciánovo Diatessaron (por. Perrin, *Thomas*, prehľadne na str. 193). Jeho teória je však prijímaná veľmi kriticky. Perinovo tvrdenie, že TmEv bolo napísané v sýrčine prijíma napr. Morrice vo svojom recenznom článku o Perrinovej publikovanej dizertačnej práci, ale odmieta závislosť na synoptikoch alebo na Diatessarone (por. Morrice, *Thomas*, str. 311 a 313). Práca je problematická, pre väčšinu bádateľov neprijateľná (Williams, *Thomas*; Id., *Catchwords*, str. 82), ale stojí za to zaoberať sa tou tézou (takto napr. She-dinger, *Thomas*, str. 390–391). Veľmi tvrdé odmietavé slová čítame v závere Joostenovej recenzie (por. Joosten, Perrin, str. 129–130).

⁸⁶ Wood, *New Testament*, str. 591; Schneemelcher, *Entstehung*, str. 39 (na str. 32 používanie mimosynoptickej tradície tvrdí aj o iných spisoch z 2. st.); Tichý, *Úvod*, str. 22; Kaestli, *Histoire*, str. 458; Wünsch, *Evangelienharmonie*, str. 629; Petersen, *Diatessaron*, str. 91.

3. TmEv a Mt, Lk – celkové zhrnutie

V oboch častiach log. 76 môžeme s veľkou pravdepodobnosťou vylúčiť priamu literárnu závislosť na synoptických paralelách.⁸⁷

Pokiaľ ide o prvú časť (TmEv 76,1–2), ukazuje sa, že autor/redaktor TmEv pravdepodobne nezávisle na Mt spracoval spoločný, i inak rozšírený motív perly uvedený v súvislosti s kráľovstvom, pričom samotné spojenie perly a kráľovstva môže siahať až k Ježišovi.⁸⁸

Podobná situácia sa nám ukazuje aj v prípade výzvy k hľadaniu trvalého pokladu v TmEv 76,3, ktorej znenie je celkom nezávislé na verzii v Mt a pravdepodobne aj na formulácii v Lk.

Je veľmi pravdepodobné, že spojenie oboch častí – formálne prostredníctvom slov „tiež“ a „jeho (poklad)“ – je redakčným činom autora/redaktora TmEv, ktorým je perla identifikovaná ako poklad trvalý, večný, a ním je kráľovstvo Otca.⁸⁹

Nie je nutné predpokladať gnostický kontext pre vytvorenie tohto spojenia a prípadných ďalších úprav v podobenstve⁹⁰ – nenachádza sa tu totiž žiadna špecifická gnostická terminológia a samotné podobenstvo v tom znení a spojení, ako je v TmEv, by dávalo zmysel a bolo by interpretovateľné aj v kánonických evanjeliách.⁹¹ Táto skutočnosť spolu s vyššie uvedenými jasnými redakčnými úpravami v oboch verziách potvrdzuje, že sa nedá s istotou povedať, ktorej verzii treba dať prednosť, ktorej znenie je autentickéjšie.⁹² K vyjadreniu hodnoty kráľovstva Otca, o ktoré sa má múdry človek usilovať, k vyjadreniu toho, čo je nepomiňajúce, večné v protiklade k tomu, čo je pomíňajúce, dočasné, bola práve perla vhodným obrazom,⁹³ ktorý mohol použiť vo svojom kázaní aj samotný Ježiš.

⁸⁷ Proti napr. Nations, *Study*, str. 165; Fieger, *Thomasevangelium*, str. 211; por. Schrage, *Verhältnis*, str. 156; Gärtner, *Theology*, str. 38; Kasser, *L'Évangile*, str. 98.

⁸⁸ Tak napr. Nordsieck, *Thomas-Evangelium*, str. 288.

⁸⁹ K tomuto pozri Pavelčík, *Výklad*, str. 38 a 45.

⁹⁰ Ako tvrdí napr. Sheppard, *Study*, str. 300.

⁹¹ Preto nie nutne platí to, čo tvrdí Gärtner, *Theology*, str. 38: „The combination we have here is otherwise unknown, but its existence is understandable in a milieu in which it was thought desirable to support theological contentions other than those governing the New Testament.“

⁹² To je treba uviesť aj proti tým, ktorí zastávajú prioritu TmEv ako napr. Menestrina, *Le parabole*, str. 84.

⁹³ „Perlen (...) galten als größte Kostbarkeit, so daß das Wort Perle Bildwort für einen höchsten Wert auf der Welt wird.“ – Hauck, *μαργαρίτης*, str. 476. Cituje Plínia Staršieho, *Historia Naturalis* IX 105nn (106): principium columenque omnium rerum pretii margaritae tenent. K perle, ktorá má hodnotu celého majetku, por. Strack – Billerbeck, *Kommentar*, str. 675 (Schab 119a).

4. Záver

Obe časti logia 76 majú isté paralely vo veľkých synoptikoch, prvá v Matúšovom (Mt 13,45–46) a druhá aj v Lukášovom evanjeliu (Mt 6,19–20; Lk 12,33). Vzájomné porovnanie ukázalo, že veľmi pravdepodobne neexistuje medzi verziou v Tomášovom evanjeliu a jej synoptickými paralelami vzťah vzájomnej závislosti.⁹⁴ Autor/redaktor Tomášovho evanjelia spracoval podobenstvo o perle a výzvu k hľadaniu nepomiňajúceho pokladu nezávisle na synoptických zneniach.

Perla v staroveku predstavovala tak veľkú, cennú a cenenú hodnotu, že bola sama osebe vhodným obrazom pre popisanie nesmiernej hodnoty a trvanlivosti nebeského kráľovstva, kvôli ktorému, ak je to nutné, sa treba vzdať všetkého ostatného, čo človek má.

Július Pavelčík
Teologická fakulta Jihočeské univerzity
juliuspavelcik@seznam.cz

Použitá literatúra

- ARANDA PÉREZ, G., *El evangelio de san Mateo en copto sahídico (Texto de M 569, estudio preliminar y aparato crítico)*, Madrid 1984.
- ATTRIDGE, H. W. – MACRAE, G. W., „The Gospel of Truth“, in: H. W. Attridge (ed.), *Nag Hammadi Codex I (The Jung Codex): Notes*, Leiden 1985, str. 39–135.
- BAARDA, T., „Thomas and Tatian“, in: Id., *Early Transmission of Words of Jesus: Thomas, Tatian and the Text of the New Testament*. Amsterdam 1983, str. 37–49.
- BAKER, A., „The Gospel of Thomas and the Diatessaron“, *Journal of Theological Studies* 16 (1965) 449–454.
- BAUER, W., *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Berlin – New York 1988⁶.
- BETHGE, H.-G. (ED.), „Evangelium Thomae Copticum“, in: K. Aland (ed.), *Synopsis quattuor evangeliorum*, Stuttgart 1996¹⁵, str. 517–546.
- BLOMBERG, C., „Tradition and Redaction in the Parables of the Gospel of Thomas“, in: D. Wenham (ed.), *The Jesus Tradition outside the Gospels*, Sheffield 1984, str. 177–205.

⁹⁴ „If there is no evidence for dependency in Thomas’ version of the parable, there are at least some indications that the contrary is true.“ – Sieber, *Analysis*, str. 184.

- BRISCOE, H. L., *A Comparison of the Parables in the Gospel According to Thomas and the Synoptic Gospels*, Fort Worth, Texas 1965.
- BROWN, R. E., *An Introduction to the New Testament*, New York 1997
- CAMERON, R., „Parable and Interpretation in the Gospel of Thomas“, *Forum* 2/2 (1986), 3–39.
- CRUM, W. E., *A Coptic Dictionary*, Oxford 1939. Special edition for Sandpiper Books Ltd. 2000.
- DAVIES, S. L., *The Gospel of Thomas and Christian Wisdom*, New York 1983.
- DEHANDSCHUTTER, B., „La parabole de la perle (Mt 13,45–46) et l'Évangile selon Thomas“, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 55 (1979) 243–265.
- DEHANDSCHUTTER, B., „Les paraboles de l'Évangile selon Thomas. La parabole du trésor caché (log. 109)“, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 47 (1971) 199–219.
- DEHANDSCHUTTER, B., „Le lieu d'origine de l'évangile selon Thomas“, in: P. Naster–H. de Meulenaere–J. Quaegebeur (eds.), *Miscellanea in honorem J. Vergote*, *Orientalia Lovaniensia Periodica* 6/7 (1975/76) 125–131.
- DESJARDINS, M., „Where was the Gospel of Thomas Written“, *Toronto Journal of Theology* 8 (1992) 121–133.
- DRIJVERS, H. J. W., „Edessa“, in: G. Krause – G. Müller (eds.), *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 9, Berlin–New York 1982, str. 277–288.
- EHLERS, B., „Kann das Thomasevangelium aus Edessa stammen?“, *Novum Testamentum* 12 (1970) 284–317.
- EMMEL, S., „Indexes of Words and Catalogues of Grammatical Forms“, in: Layton, *Nag Hammadi*, str. 261–336.
- EUSÉBIUS Z CÉZAREY, *Historia Ecclesiastica*, PG 20, 9–906.
- FALLON, F. T. – CAMERON, R., „The Gospel of Thomas: A Forschungsbericht and Analysis“, in: W. Haase (ed.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW): Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung, Teil II: Principat*, Band 25 (6. Teilband), Berlin – New York 1988, str. 4195–4251.
- FIEGER, M., *Das Thomasevangelium. Einleitung, Kommentar und Systematik*, Münster 1991.
- FITZMYER, J. A., *The Gospel According to Luke (X–XXIV)*, New York 1985.
- FRANCE, R. T., *The Gospel of Matthew*, Grand Rapids, Michigan 2007.
- GARITTE, G. – CERFAUX, L., „Les paraboles du royaume dans l'Évangile de Thomas“, *Muséon* 70 (1957) 307–327.

- GÄRTNER, B., *The Theology of the Gospel of Thomas*, London 1961.
- GRANT, R. M. – FREEDMAN, D. N., *Secret Sayings of Jesus according to the Gospel of Thomas*, London 1960.
- GRANT, R. M., „Notes on the Gospel of Thomas“, *Vigiliae Christianae* 13 (1959) 170–180.
- GROBEL, K., *The Gospel of Truth: A Valentinian Meditation on the Gospel*, New York – Nashville 1960.
- GROBEL, K., „How Gnostic is the Gospel of Thomas?“, *New Testament Studies* 8 (1961/62) 367–373.
- HAENCHEN, E., *Die Botschaft des Thomas-Evangeliums*, Berlin 1961.
- HARNACK, A. VON, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. II. Band. Die Verbreitung*, Leipzig 1915³.
- HARRINGTON, D. J., *Evangelium podle Matouše*, Kostelní Vydří 2003.
- HARVEY, S. A., „Syria and Mesopotamia“, in: M.M. Mitchell – F.M. Young (eds.), *The Cambridge History of Christianity. Volume 1. Origins to Constantine*, Cambridge 2006, str. 351–365.
- HAUCK, F., s.v. „μαργαρίτης“, in: G. Kittel – G. Friedrich, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, IV, Stuttgart 1942, str. 475–477.
- HORNER, G. W., *The Coptic version of the New Testament in the Southern dialect otherwise called Sahidic and Thebaic with critical apparatus, literal english translation, register of fragments and estimate of the version. Vol. II: The Gospel of S. Luke*, Oxford 1911.
- HORNER, G. W., *The Coptic version of the New Testament in the Southern dialect otherwise called Sahidic and Thebaic with critical apparatus, literal english translation, register of fragments and estimate of the version. Vol. I: The Gospels of S. Matthew and S. Mark*, Reprint of the edition 1911–1924, Osnabrück 1969.
- HULTGREN, A. J., *The Parables of Jesus. A Commentary*, Michigan 2000.
- HUNZINGER, C. H., „Aussersynoptisches Traditionsgut im Thomas-Evangelium“, *Theologische Literaturzeitung* 85 (1960) 843–846.
- HUNZINGER, C. H., „Unbekannte Gleichnisse Jesu aus dem Thomas-Evangelium“, in: W. Eltester (ed.), *Judentum – Urchristentum – Kirche: Festschrift für J. Jeremias*, Berlin 1964, str. 209–220.
- JEREMIAS, J., *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen 1965⁷.
- JOHNSON, L. T., *Evangelium podle Lukáše*, Kostelní Vydří 2005.
- JOHNSON, S. R., „The Gospel of Thomas 76:3 and Canonical Parallels: Three Segments in the Tradition History of the Sayings“, in: J.D. Turner – A. McGuire (eds.), *Nag Hammadi Library after Fifty Years: Proceedings of the 1995 Society of Biblical Literature*

- Commemoration*, (Nag Hammadi and Manichaean Studies 44), Leiden – New York – Köln 1997, str. 308–326.
- JONES, G. V., „The Parables of the Gospel of Thomas“, in: Id., *The Art and the Truth of the Parables*. London 1964, str. 230–240.
- JOOSTEN, J., „Nicholas Perrin, *Thomas and Tatian: The Relationship between the Gospel of Thomas and the Diatessaron* (Academia Biblica, 5; Atlanta: SBL, 2002), xii + 216 pages. \$29.95“, *Aramaic Studies* 2.1 (2004) 126–130.
- KAESTLI, J.-D., „Histoire du canon du Nouveau testament“, in: D. Marguerat (ed.), *Introduction au Nouveau Testament. Son histoire, son écriture, sa théologie*, Genève 2001², str. 449–474.
- KASSER, R., *L'Évangile selon Thomas. Présentation et commentaire théologique*, Neuchâtel 1961.
- KESZIOVÁ, M., *Podobenství v Tomášovom evanjelii*, diplomová práca, Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta, Praha 1998.
- KLIJN, A. F. J., „Christianity in Edessa and the Gospel of Thomas: On Barbara Ehlers, Kann das Thomasevangelium aus Edessa stammen?“, *Novum Testamentum* 14 (1972) 70–77.
- KOESTER, H., „Introduction“, in: B. Layton (ed.), *Nag Hammadi Codex II, 2–7, together with XIII, 2**, *Brit. Lib. Or. 4926(1), and P.Oxy. 1, 654, 655*, Leiden 1989, str. 38–49.
- KOSNETTER, J., „Das Thomasevangelium und die Synoptiker“, in: J. Kissler – F. Krones – U. Schöndorfer (eds.), *Wissenschaft im Dienste des Glaubens. Festschrift für H. Peichl*, Wien 1965, str. 29–49.
- KRATOCHVÍL, Z., *Evangelium Pravdy*, Praha 1994.
- KROGMANN, W., „Heliand, Tatian und Thomasevangelium“, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 51 (1960) 255–268.
- LAYTON, B., (ED.), *Nag Hammadi Codex II, 2–7, together with XIII, 2**, *Brit. Lib. Or. 4926(1), and P.Oxy. 1, 654, 655*, Volume 1, Leiden 1989.
- LINDEMANN, A., „Zur Gleichnisinterpretation im Thomas-Evangelium“, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 71 (1980) 214–243.
- MCARTHUR, H. K., „The Dependence of the Gospel of Thomas on the Synoptics“, *Expository Times* 71 (1959/60) 286–287.
- MÉNARD, J. E., *L'évangile selon Thomas*. Leiden 1975.
- MENESTRINA, G., „Le parabole nell' Evangelo di Tommaso e nei sinottici“, *Bibbia e Oriente* 17 (1975) 79–92.
- MONTEFIORE, H., „A Comparison of the Parables of the Gospel according to Thomas and of the Synoptic Gospels“, *New Testament Studies* 7 (1960/61) 220–248.

- MORRICE, W. G., „Thomas and Tatian“, *Expository Times* 114 (2003) 310–313.
- MRÁZEK, J., *Evangelium podle Matouše*, Český ekumenický komentář k Novému zákonu 1, Praha 2011.
- NATIONS, A. L., *A Critical Study of the Coptic Gospel according to Thomas*, Nashville, Tennessee 1960.
- Nestle – Aland *Novum Testamentum Graece*, ED. B. ALAND, K. ALAND, J. KARAVIDOPOULOS, C. M. MARTINI A B. M. METZGER, Stuttgart 1995²⁷.
- NORDSIECK, R., *Das Thomas-Evangelium. Einleitung. Zur Frage des historischen Jesus. Kommentierung aller 114 Logien*, Neukirchen–Vluyn 2004².
- PATTERSON, S. J., *The Gospel of Thomas and Jesus*, Sonoma, CA 1993.
- PAVELČÍK, J., „Podobenstvo o múdrom rybárovi. Tomášovo evanjelium: Logion 8“, *Teologické studie* 2 (2006) 34–49.
- PAVELČÍK, J., „Podobenstvo o poklade v poli. Tomášovo evanjelium, Logion 109“, *Studia Biblica Slovaca* 2, č. 1 (2010) 14–55.
- PAVELČÍK, J., „Podobenstvo o vytrhaní kúkoľa v Tomášovom evanjeliu“, *Studia Theologica* 12, č. 1 [39] (2010) 1–20.
- PAVELČÍK, J., „Výklad podobenstva o perle v Tomášovom evanjeliu“, *Teologická reflexe* XVIII, č. 1 (2012) 32–51.
- PERRIN, N., *Thomas and Tatian: The Relationship Between the Gospel of Thomas and the Diatessaron*, Atlanta, GA 2002.
- PETERSEN, W. L., „The Diatessaron of Tatian“, in: B.D. Ehrman, – M.W. Holmes (eds.), *The Text of the New Testament in Contemporary Research. Essays on the Status Quaestionis*. A Volume in Honor of B. M. Metzger, Michigan 1995, str. 77–96.
- PLISCH, U. W., *Das Thomasevangelium. Originaltext mit Kommentar*, Stuttgart 2007.
- POIRIER, P.-H., „The Writings ascribed to Thomas and the Thomas tradition“, in: J.D. Turner – A. McGuire (eds.), *Nag Hammadi Library after Fifty Years: Proceedings of the 1995 Society of Biblical Literature Commemoration*, Leiden 1997, str. 295–307.
- POKORNÝ, P., *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, Praha 1993.
- POKORNÝ, P., „Tomášovo evanjelium“, in: J. A. Dus – P. Pokorný (eds.), *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy. I*, Praha 2001, str. 77–153.
- POKORNÝ, P., „Tomášovo evanjelium (NHC II/2, 32,10–51,28). Úvod, překlad a komentář“, in: W. B. Oerter – P. Pokorný (eds.), *Rukopisy z Nag Hammadí 1. Kodex II/2–7*, Praha 2008, str. 63–182.

- POPKES, E. E., „Einleitung“, in R. Zimmermann (ed.), *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, Gütersloh 2007, str. 851–861.
- POPKES, E. E., *Das Menschenbild des Thomasevangeliums: Untersuchungen zu seiner religionsgeschichtlichen und chronologischen Einordnung*, Tübingen 2007.
- QUECKE, H., *Das Lukasevangelium saïdisch: Text der Handschrift PPalau Rib. Inv.-Nr. 181 mit den Varianten der Handschrift M 569*, Barcelona 1977.
- QUISPEL, G., „The Discussion of Judaic Christianity“, in: Id., *Gnostic Studies II*. Istanbul 1975, str. 146–158.
- QUISPEL, G., *Tatian and the Gospel of Thomas. Studies in the History of the Western Diatessaron*, Leiden 1975.
- QUISPEL, G., „L'Évangile selon Thomas et le Diatessaron“, in: Id., *Gnostic Studies II*. Istanbul 1975, str. 31–55.
- QUISPEL, G., „The Gospel of Thomas Revisited“, in: B. Barc (ed.), *Colloque international sur les textes de Nag Hammadi*, Québec 1981, str. 218–66.
- SELLEW, P., „Thomas Christianity: Scholars in Quest of a Community“, in: J. N. Bremmer (ed.), *The Apocryphal Acts of Thomas*, Leuven 2001, str. 11–35.
- SEVRIN, J.-M., „La rédaction des Paraboles dans l'Évangile de Thomas“, in: M. Rassart-Debergh – J. Ries (eds.), *Actes du IVe Congrès Copte, vol. 2.*, Louvain-la-Neuve 1992, str. 343–354.
- SHEDINGER, R. F., „*Thomas and Tatian: The Relationship between the Gospel of Thomas and the Diatessaron*“, by Nicholas Perrin. SBLAB 5. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2002. Pp. xii + 216. \$29.95“, *Journal of Biblical Literature* 122.2 (2003) 387–391.
- SHEPARD, J. B., *A Study of the Parables Common to the Synoptic Gospels and the Coptic Gospel of Thomas*, Michigan 1965.
- SCHNEEMELCHER, W., „Die Entstehung des Kanons des Neuen Testaments und der christlichen Bibel“, in: G. Krause – G. Müller (eds.), *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 6, Berlin – New York 1980, str. 22–48.
- SCHNELLE, U., *Einleitung in das Neue Testament*, Göttingen 2002⁴.
- SCHRAGE, W., *Das Verhältnis des Thomas-Evangeliums zur synoptischen Tradition und zu den koptischen Evangelienübersetzungen*, Berlin 1964.
- SIEBER, J. H., *A Redactional Analysis of the Synoptic Gospels with regard to the Question of the Sources of the Gospel According to Thomas*, Claremont 1966.
- SNODGRASS, K. R., „The Gospel of Thomas: A Secondary Gospel“, *The Second Century* 7 (1989/90) 19–38.

- STRACK, H. L. – BILLERBECK, P., *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. Erster Band. Das Evangelium nach Matthäus*, München 1986⁹.
- STROKER, W. D., „Extracanonical Parables and the Historical Jesus“, *Semeia* 44 (1988), 95–120.
- SVÄTÉ PÍSMO STARÉHO I NOVÉHO ZÁKONA. TRNAVA 2007.
- TICHÝ, L., *Úvod do Nového zákona*, Svitavy 2003.
- TURNER, J. D., „A New Link in the Syrian Judas Thomas Tradition“, in: M. Krause (ed.), *Essays on the Nag Hammadi Texts in Honour of Alexander Böhlig*, Leiden 1972, str. 109–119.
- VRANA, J., „Jesu li logiji Tomina evanđelja preuzeti iz kojeg kanonskog evanđelja?“, *Bogoslovska Smotra* 46 (1976) 229–253.
- WILLIAMS, P. J., „Thomas and Tatian: The Relationship between the Gospel of Thomas and the Diatessaron“, Nicholas Perrin, *Academia Biblica* no. 5; Society of Biblical Literature: Atlanta, 2002. xii + 216 pp.p/b, \$29.95, ISBN 1-58983-045-8“, *European Journal of Theology* 13.2 (2004) 139–140.
- WILLIAMS, P. J., „Alleged Syriac Catchwords in the Gospel of Thomas“, *Vigiliae Christianae* 63 (2009) 71–82.
- WILSON, R. McL., „Thomas' and the Growth of the Gospels“, *Harvard Theological Review* 53 (1960) 231–250.
- WOOD, J. H., „The New Testament Gospels and the Gospel of Thomas: A New Direction“, *New Testament Studies* 51 (2005) 579–595.
- WÜNSCH, D., „Evangelienharmonie“, in: G. Krause – G. Müller (eds.), *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 10, Berlin – New York 1982, str. 626–636.
- ZÖCKLER, T., *Jesu Lehren im Thomasevangelium*, Leiden – Boston – Köln 1999.